

Використана література:

1. Брицын В.М. К вопросу о синтаксической синонимии // Мовознавчі студії. – К., 1976. – С. 39-48.
2. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения // Избранные труды. Исслед. по рус. грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 254-294.
3. Грищенко А.П. Внутрішня синтаксична організація простого речення // Синтаксис словосполучень і простих речень. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 14-16.
4. Категории глагола и структура предложения. – Л.: Наука, 1983. – 248с.
5. Мельничук О.С. Загальні питання синтаксису української мови // Сучасна українська літературна мова: Синтаксис/за ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 5-50.

Яцишин Н.В.**Київський національний лінгвістичний університет**

**ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ
ІДЕОЛОГІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ КТС:
СФЕРА ПОЛІТИКИ ТА ЛЮДИНИ**

На сучасному етапі розвитку суспільства, що вимагає обробки максимальної кількості інформації у мінімально короткий час, особливої актуальності набуває дослідження лінгвокогнітивних механізмів регуляції сприйняття дійсності людиною. Одним із таких явищ є поняття стереотипу, яке було введено до наукового обігу В. Ліпманом на початку ХХ ст. і визначалося ним як “ментальна картинка, створена на основі особистого чи колективного досвіду” [18, 25], що функціонує на основі соціально-психологічних аспектів діяльності людей. У сучасній лінгвістиці стереотип розглядається як лінгвокогнітивний конструкт для створення стійкого, схематизованого образу об’єктів та явищ навколишньої дійсності зі сталим набором ознак [1, 36; 16, el-ref,], що існує на рівні національної підсвідомості як аксіома для всіх представників певної мовної спільноти [11, 189; 5, 179; 3, 41].

Одним із різновидів стереотипу є ідеологічний – лінгвокогнітивний конструкт, що трансформує сутнісні властивості стереотипу крізь призму ідеології як “системи концептуально оформлених уявлень, ідей та поглядів на життя суспільства” [12, 325]. Ідеологічний стереотип як складова концептуальної картини світу не тільки упорядковує нову інформацію, автоматично зводячи її до спрощених та узагальнених схем, а й формує ідеологічно-ціннісний апарат представників певної мовної спільноти. Отримуючи мовне втілення у дискурсі, таке явище сприяє створенню передбачуваного світу з легко прогнозованими закономірностями його функціонування для збереження інтелектуальних зусиль мовців та уніфікації їх знань та уявлень [14, 13; 9, 45; 7, 143].

Реально існуючі об’єкти та ситуації в ідеологічному стереотипі зводяться до ретельно вибраних ознак та складових елементів, які отримують право заміщати дійсність. Для оцінки відповідності чи невідповідності явищ стандартним уявленням про світ представників певної лінгвоментальної спільноти, стереотип поміщає об’єкти чи ситуації на шкалу аксіологічності за якісними параметрами, часто оминаючи полюс “нейтрально” та втискаючи їх у чорно-білий контур реальності [23, 546]. Таким чином, основою ідеологічного стереотипу є бінарні категорії, що проектується на ієрархічно структуровану систему ідеологічних цінностей суспільства [19, el-ref]. Міф як обґрунтування глибинних прагнень народної свідомості у контексті соціальної ситуації доповнює семантико-структурну єдність ідеологічного стереотипу.

Ідеологічний стереотип може існувати у концептуальному та текстовому вимірах. Як засіб концептуалізації ідеологічний стереотип являє собою комплексний когнітивний конструкт, що асоціюється із стереотипним об'єктом чи стереотипною ситуацією [1, 25]. Стереотипний об'єкт відображається у когнітивному фонді людини за допомогою відповідного концепту як “оперативної одиниці мислення з близьким до понятійного змістом, вираженим мовною одиницею” [3, 41] та поля його асоціативних ознак, а стереотипні ситуації відтворюються у фреймах – структурах даних, що об'єднують окремі концепти чи їх сукупності у вузли та відношення на основі асоціацій [8, 6].

У своєму текстовому вимірі ідеологічний стереотип формується за допомогою лінгвопрагматичних стратегій і може бути реконструйований на основі дослідження мовних засобів його втілення. Під “лінгвопрагматичною стратегією” розуміють “комунікативну поведінку адресанта у певній ситуації для досягнення цілей комунікації” [6, 137] як певний спосіб вибору мовних засобів та структурування інформації. Лінгвопрагматичні стратегії формування ідеологічних стереотипів на текстовому рівні створюють структурне та мовне наповнення стереотипу.

Метою даної статі є виявлення зразків взаємодії лінгвопрагматичних стратегій формування ідеологічних стереотипів у американському медійному дискурсі на основі публікацій зі сфери ПОЛІТИКИ та ЛЮДИНИ країн Третього світу (далі КТС). Зокрема, виконуються наступні завдання: виявлення лінгвопрагматичних стратегій та виведення на їх основі текстових стереотипів, визначення механізму формування глобального стереотипу сфери ПОЛІТИКИ та ЛЮДИНИ КТС

Термін “країни Третього світу”, що відноситься до більш ніж 100 країн Африки, Азії та Латинської Америки, був започаткований країнами-переможницями після Другої світової війни на позначення націй, які не були політичними союзниками комуністичного чи капіталістичного блоку. Через колоніальне минуле згадані країни не змогли досягти високого рівня економічного розвитку після здобуття незалежності, зберігши традиційну культуру, аграрну економіку, високий рівень народжуваності та ін. Політичні, економічні та соціальні проблеми, які залишилися, часто стають причинами конфліктів країн Третього світу із такими розвинутими державами, як США, Британія, Франція, Німеччина та ін. [15, 468]. У фокусі уваги американських ЗМІ, зокрема, знаходиться політична сфера вищезгаданих країн через її безпосередній зв'язок із зовнішньополітичним курсом США [17, 342; 20, el-ref.; 21, 254]. Іншою сферою уваги є гуманітарна сфера КТС, що становить підґрунтя для побудови ефективної стратегії взаємодії між країнами.

Для даної статі релевантним буде розподіл між *глобальним* та *текстовим* ідеологічним стереотипом. Оскільки глобальний ідеологічний стереотип КТС є узагальненим образним уявленням, сформованим на основі великої кількості текстів, він досліджується за допомогою лінгвокогнітивних стратегій та виводиться після дослідження взаємодії лінгвопрагматичних стратегій за кількісними параметрами текстових стереотипів. Глобальний ідеологічний стереотипний образ інтегрує сферу ПОЛІТИКИ та сферу ЛЮДИНИ КТС: у першій відбувається поділ на країни Африки та Азії за геополітичним та реляційним принципами; друга відображає сферу ЛЮДИНИ через її складові: медичну, соціальну та освітню галузі.

Текстовий ідеологічний стереотип являє собою стереотипний образ об'єкта чи ситуації навколишньої дійсності, сформований за допомогою лінгвопрагматичних стратегій, що структурно складається із ядра та периферійного простору.

Ядро стереотипного образу створюється за допомогою номінативних описових елементів сфери ПОЛІТИКИ та сфери ЛЮДИНИ (що виконують складову, формальну,

функціональну та агентивну ролі) [20, el-ref; 21, 272; 22, el-ref], а також сенсорних описових елементів (зір, слух, дотик (+ термічне відчуття та відчуття болю чи задоволення (семантично слова, що передають емоції)), запах, смак, баланс, рух) [24, el-ref].

Периферійний простір створюється структурним та мовним наповненням. Перше здійснюється через складові стратегії фреймінгу як способу структурування інформації тексту: семантичний розподіл по абзацах (горизонтальне чергування подачі інформації), зміщення перспективи (вертикальне розгортання текстового сюжету) та зміну фокусування (нагромадження інформаційних порцій). Мовне наповнення текстового ідеологічного стереотипу знаходить свій вияв у стратегії подання маніпулятивних точок зору (логічні аргументи для підтримки ідеологічного стереотипу), селективної подачі інформації (її балансування) та створення аксіологічності (емоційні “аргументи”).

Текстові стереотипи країн Азії розміщуються на негативному полюсі шкали аксіологічності через включення у їх атрибутивне коло понять ворожості, невдячності, нечесності та ін. Такі результати доводять вплив соціальної ситуації на формування стереотипів, останні відображають конфліктну ситуацію між США та КТС. Ядро текстового стереотипу країн Азії зазвичай інтегрує номінативні елементи, що виконують складову (критика розвитку країни та її політичної лінії), функціональну (загострені відносини зі США) та агентивну ролі (факти з минулого, які призвели до наявної соціальної ситуації). Прикладами щодо Афганістану служать описові елементи, які відіграють складову, агентивну та функціональну роль для формування образу країни [20, el-ref; 21, 272; 22, el-ref]. Наприклад, за складову роль відповідальні негативні елементи соціальної сфери, а саме відсутність державної інфраструктури (*Everything was destroyed, schools, roads, hospitals and the most basic of government services, whether tax collection or policing. Thousands of warlords were empowered and cannot now be dislodged.*) і жахливі життєві умови людей (*most of Afghanistan's citizens are illiterate. Most live miles from even minimal health care, and many parts of the country lack phones, electricity, drinking water and decent roads* [NYT 20.09.03]). Агентивну роль при формуванні стереотипного образу Афганістану як однієї із КТС відіграють факти історичного минулого країни, 23 роки війни якого змінили культуру та соціальну структуру (*Afghanistan has suffered from the lack of one (state – Н.Я.)* [NYT 30.01.04]). Найчастіше структурним наповненням слугує тріада – деталь-загальна інформація-коментарі автора та повтор для укорінення стереотипів у пам'яті читачів. Показовим у такому відношенні є приклад щодо Іраку: конкретним прикладом слугує смерть солдата США в Іраці, справжня трагедія для американців, що більш за все шанують цінність людського життя [16, el-ref]. Відповідно траурним стає тон презентації: *An American soldier lay in the road, his clothing in bloody shreds* [ІНТ 02.04.03]. Концептуально протилежним є сприйняття цієї смерті іракцями – вона приносить їм неймовірну радість – *Iraqis, who had gathered nearly, began to cheer* [ІНТ 02.04.03]. Загальна інформація, що слідує, висвітлює загальні труднощі американських солдат, зокрема їх постійне перебування під прицілом (*Remote-controlled bombs explode regularly; the American camp in Ramadi is bombarded almost nightly* (характерною для даних прикладів є невизначеність ворога)) [ІНТ 02.04.03], та підсумовує кількість втрат (жодних посилянь на будь-які джерела інформації автор не дає). Коментарі ситуації, що склалася в Іраці, містять навішування ярликів приятеля чи ворога на різні регіони країни та яскраво узагальнюють її як епіцентр боротьби між Заходом та Ісламом (*as the epicenter of struggle between the West and Islam* [ІНТ 02.04.03]), що концептуалізується набором певних ідеологічних стереотипів [23, 546].

Спостерігається вилучення висновків із тексту для створення ілюзії об'єктивності – їх начебто повинні зробити читачі, проте аксіологічне навантаження текстових елементів у заключних абзацах тексту дає можливість визначити селективне співвідношення та передбачити їх [2, 88; 10, el-ref]. Наприклад, залишаючи на розсуд читачів питання вірності Пакистану, який не зацікавлений у боротьбі з тероризмом (*this is not Pakistan's war and that the United States has forced Pakistan to fight it* [NYT 10.09.03]), автор кількісно співвідносить негатив та позитив 4:2 (“–” 1) *Law enforcement and army officials also expressed growing discomfort with the legality of sending detainees to Afghanistan or Guantanamo Bay for indefinite, secret U.S. detention*; 2) ... *it often faces a fierce backlash from an alliance of Islamic political parties that won control of the border regions in elections last October*; 3) *The leading party in the alliance, the Jamiat-ulma-e-Islam, runs a network of several thousand Islamic religious schools, known as madrasas, inside Pakistan that produced the Talib leadership. A proposed effort to regulate the madrasas and broaden their curriculum has stalled*; 4) *Afghan officials say that Quetta, a city in southeastern Pakistan, has become a new haven for the Taliban. The area is run by a coalition government made up of religious parties and the party supporting Musharraf*: “+” 1) *Nearly 500 suspected Al Qaeda members, including three top leaders, have been arrested*; 2) *For the first time in the country's history, the Pakistani Army has deployed along its remote western border to prevent Talib fighters from entering Afghanistan*. [NYT 10.09.03]), що довершує формування негативного стереотипу.

Щодо мовного наповнення при створенні текстового стереотипу країн Азії, найчастотнішими є стратегії створення аксіологічності: превалюють “–” слова та негативні яскраві узагальнення. Крім того, з'являється велика кількість критичних зауважень у коментарях автора та посилань на анонімні джерела. Імплікація таких стратегій впливає відповідно на тон презентації: він здебільшого розчарований, критичний та ворожий.

Текстові стереотипи країн Африки набувають переважаної позитивної аксіологічності через концептуалізацію африканських держав в ролі потенційних союзників проти вороже налаштованих мусульманських країн. Ядро текстового стереотипу країн Африки формується за допомогою номінативних описових елементів, що виконують складову роль. Зокрема, описується ситуація у сфері ПОЛІТИКИ (позитивні елементи – політичні та соціальні зміни, негативні – наявність нечесних лідерів), ЕКОНОМІКИ (позитивний елемент – прогресивне зростання), ЗАКОНУ (позитивний елемент – встановлення стабільності) та ЛЮДИНИ (негативний елемент – відсутність позитивного результату, зміни тільки започатковано). Головною опозицією є протиставлення негативного минулого (війни, регресивний розвиток та ін.) через екскурс позитивним змінам теперішнього. Порівняйте, факт негативного минулого: *23 years of intermittent war, during which Liberians have witnessed atrocities of unbelievable cruelty*; та позитивні зміни теперішнього: *there is now a semblance of peace; the capital itself is taking first tentative steps to normalcy. Markets have reopened. The streets have been cleared of rubbish. UN agencies are chlorinating 5,000 wells and the Red Cross and other agencies are battling the outbreak of cholera that has so far claimed 1,000 lives* [NYT 19.09.03]. Структурне наповнення текстового ідеологічного стереотипу найчастіше складають позитивні коментарі, негативні екскурси, а також накопичення деталей для укорінення інформації ядра. Характерними особливостями мовного наповнення є маніпуляції з цифрами (часто для кількості загиблих у минулих війнах) та суб'єктивні коментарі автора, в яких він закликає США та світову спільноту підтримати позитивні зміни у африканських країнах. Засобами створення аксіологічності слугує найчастіше пряма або прихована похвала [13, el-ref], позитивні та негативні яскраві

узагальнення та переважаюча кількість “+” слів. Таке поєднання створює позитивний тон презентації.

Різкий негатив ідеологічних текстових стереотипів гуманітарної сфери КТС (охоплює загалом країни Африки) свідчить про підтримку стандартних уявлень про такі країни та формує глобальний текстовий стереотип кризової ситуації, що знаходить свій вияв у корумпованості вищих ешелонів влади КТС та порушенні прав людини. Ядро текстового ідеологічного стереотипу гуманітарної сфери КТС створюють номінативні описові елементи, що виконують складову роль, висвітлюючи ситуацію у соціальній, медичній та освітній галузях. Наприклад, стереотип кризової ситуації в Анголі: 1) розруха у країні після війни привела до втрати багатьма громадянами житла, напр.: *living as internally displaced persons in their own country* [ІНТ 06.03.03]; 2) наслідки відсутності належних умов для отримання освіти: *with the result that only 56 percent of boys and 29 percent of girls are literate* [ІНТ 06.03.03]; 3) негативний емоційний резонанс викликає галузь медицини (номінативні фрази – *malnutrition and infectious diseases; almost one in five infants dies during childbirth; Angola is now in the exponential phase of the AIDS epidemic, with the virus spreading beyond control* [ІНТ 06.03.03]). Фігурою базової опозиції ЦИВІЛІЗАЦІЯ-ВАРВАРСТВО для даного ідеологічного стереотипу сфери ЛЮДИНИ стає негативний полюс ВАРВАРСТВО через ігнорування вартості людського життя. Структурне наповнення включає критичні коментарі та екскурси, ідентифікацію існуючої проблеми (рабство, експлуатація дітей у військових цілях, поширення СНІДУ, корупція та ін.) та встановлення її причинно-наслідкових зв'язків. Поширеними є маніпуляції з цифрами та подання точок зору компетентного джерела як мовне наповнення периферійного простору [4, 139]. Часто автор виступає очевидцем подій та пропонує суб'єктивні коментарі щодо способів розв'язання певної проблеми. Критика гуманітарної сфери КТС супроводжується номіналізаціями, “--” словами та негативними яскравими узагальненнями, створюючи співчутливий до жертв кризової ситуації тон презентації.

Негативна аксіологічність текстових стереотипів КТС, що виводяться за допомогою взаємодії лінгвопрагматичних стратегій як структурного та мовного наповнення ядра та периферійного простору стереотипу, сприяє створенню негативного глобального стереотипу в американському медійному дискурсі. Такі висновки справедливі для сфери ЛЮДИНИ і доводять стабільність існуючих стереотипів КТС. Ідеологічні стереотипи сфери ПОЛІТИКИ показують варіативність відносно соціальної ситуації: вороже налаштовані до США країни Азії концептуалізуються як ворог і дістають семантично негативне мовне втілення; країни Африки, які сприймаються як потенційні союзники проти ворога, отримують пропорційне співвідношення похвали та критики. Подальшою розвідкою у напрямку досліджень лінгвопрагматичних стратегій формування ідеологічних стереотипів може стати розробка комплексної методики дослідження медійного дискурсу на наявність стереотипних упереджень, що інтегрує когнітивний та прагматичний підходи.

Використана література:

1. Войтасик М. Использование психологии в системе пропаганды // Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. – Самара: БАХРАМ-М, 2001. – С. 225–235.
2. Грачев Г. Манипуляция личностью – 2004 // www.philosophy.ru/iphra/library/manip.html.
3. Демьянков В.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структура представления знаний: Сборник научно-аналитических обзоров. – М.: Феникс, 1992. – С. 39–77.
4. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – К.: Орианы, 2000. – 387 с.
5. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
7. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.

8. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.
9. Николаева Т.М. От звука к тексту. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 680 с.
10. Сороченко В. Энциклопедия методов пропаганды. – 2005 // [http: //www. xromo/com/ruskolan/liter/htm](http://www.xromo.com/ruskolan/liter/htm).
11. Тарасова Е.В. Когнитивные основания системной организации речи // Вісник Харківського державного університету. – 1999. – № 424. – С. 174–183.
12. ФССТ = Філософський словник соціальних термінів. – Харків: Корвін, 2002. – 672 с.
13. Эфрон Э. Тенденциозная редакторская политика в американских СМИ. – 2004. // [http: //www.psyfactor.ru](http://www.psyfactor.ru).
14. Billig M. Social representations, objectification and anchoring: a theoretical analysis // Social behaviour. – 1988. – Vol. 3. – P. 1–16.
15. The encyclopedia Americana. International Edition. – Danbury, Conn.: Grolier, 1997. – V. 26. – 926 p.
16. Gorham B. Stereotypes in the Media: So What? – 1995 // [http: //list.msu.edu/cgi-bin/wa?A2](http://list.msu.edu/cgi-bin/wa?A2)
17. Graber D. Media Power in Politics. – Washington: CQ Press, 2000. – 436 p.
18. Lippmann W. Public Opinion. – N.Y.: Harcourt Brace, 1922. – 302 p.
19. Howard H. Does the central nervous system impose biased representations on cognition? – 1998 // [http: // www. tulane .com/ LangIdeo/ Howard. html](http://www.tulane.com/LangIdeo/Howard.html).
20. Paradis C. Ontologies and Construals in Lexical Semantics. – 2005 // [http. // www. vxu.se/hum/publ/cpa/ontologies.pdf](http://www.vxu.se/hum/publ/cpa/ontologies.pdf).
21. Pustejovsky J. The generative lexicon. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1995. – 321 p.
22. Talmy L. How Language Structures Space – 2000 // [http // linguistics/buffalo.edu/ people/faculty/talmy/talmyweb/Volume1/Index/pdf](http://linguistics/buffalo.edu/people/faculty/talmy/talmyweb/Volume1/Index/pdf).
23. Stronska M. and Popovic B. Discourse of Black and White and stereotyping: Some linguistic principles of hate speech // Language and Ideology. – Antwerpen: International Pragmatic Association (I.Pr.A.), 1999. – p. 545-559.
24. Wikipedia, the free encyclopedia. - 2004 // [http: //en.wikipedia.org/ wiki/Main Page](http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page).
25. Джерела ілюстративного матеріалу: The International Herald Tribune: 06.03.03; 02.04.03.
26. The New York Times: 10.09.03; 19.09.03; 20.09.03; 30.01.04.